

MOLNÁR JÓZSEF – FERENC VIKTÓRIA –
MOLNÁR D. ISTVÁN

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR ÓVODÁSOK SZÁMÁNAK VÁRHATÓ ALAKULÁSA 2018 ÉS 2022 KÖZÖTT

A magyar nemzeti identitás egyik legfontosabb pillérét képező anyanyelvi oktatás fundamentumát az óvodai képzés alapozza meg. Ennek szellemében nagyon fontos, hogy a külhoni magyar régiókban a magyar szülők magyar tannyelvű óvodába írássák gyermekeiket, és ennek nyomán a későbbiekben is magyar tannyelvű iskolai intézményt válasszanak.

Ukrajnában 2010-től minden ötödik életévét betöltő gyermek számára kötelezővé tétel az óvodai oktatást. Kárpátalján a vizsgálat ideje alatt (2017-ben) 112 óvodában működött magyar nevelési nyelvű csoport, összesen 5916 gyermek részvételével.¹

A 2017/18-as tanévben a szülők körében végzett óvodakutatás arra mutatott rá, hogy Kárpátalján a magyar oktatási intézményeket nemcsak a magyar, de a vegyes és a többségi homogén házasságból származó gyerekek számára is a legjobb választásnak gondolja a szülők egy része. A vizsgált négy határon túli régióból csak Kárpátalján fordult elő, hogy az adatközlők 17%-a, házastársaik 27%-a többségi nemzetiségű volt.²

A magyar óvodaválasztás előmozdításának első lépéseként fontos felmérnünk, hogy mekkora a célcsoport, vagyis, hogy a magyar anyanyelvű, illetve magyar kötődésű óvodás korosztály létszáma a közeljövőben hogyan alakul. Tanulmányunk ezért, a kárpátaljai magyarok demográfiáján belül, az óvodások demográfiájával foglalkozik részletesebben, előre vetítve a korosztály várható létszámának alakulását 2022-ig.³

1 A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség adatai alapján.

2 Ferenc Viktória – Nánási-Molnár Anita: Kik választják a magyar óvodákat Kárpátalján? Szülői motívációk kárpátaljai ukránok és magyarok körében a 2013–14-es forradalmi események után. *Kisebbségi Szemle* 2018/2, 87–111.

3 A kutatás a Nemzetpolitikai Kutatóintézet Óvodakutatása keretében, 2017–2018-ban valósult meg.

A kárpátaljai magyarok fő termékenységi mutatói a XXI. század elején

2001-ben, a legutóbbi ukrainai népszámláláskor, Kárpátalján 151,5 ezer magyar élt, ami az ukrainai magyarság (156,6 ezer fő) 96,8%-át tette ki. A Kárpátokon túli magyarság a nagyobb városokban él szórványként, és túlnyomórészt kárpátaljai gyökerű. Az utolsó két népszámlálás között (1989–2001) a kárpátaljai magyarság lélekszáma 4,2 ezerrel (2,7%-kal) csökkent, a megye összlakosságán belüli aránya pedig 12,5%-ról 12,1%-ra módosult. Azóta a magyarok lélekszáma – elsősorban az elvándorlás és a természetes fogyás következtében – tovább csökkent; a SUMMA 2017 felmérés eredményei 130 ezer körülire teszik azt.⁴

Általánosságban elmondhatjuk, hogy a magyarság a falusi lakosságon belül enyhén túlreprezentált. Összességében a kárpátaljai magyarok 64,6%-a, azaz 97 918 fő 2001-ben falvakban élt, 8,8%-a (13 314 fő) ún. városi típusú településeken,⁵ 26,6%-a (40 284 fő) pedig városokban.⁶ Az 1989-es és a 2001-es népszámlálások között a városi magyarság száma közel 9%-kal csökkent, míg a falusi nemzetiség lélekszáma 1%-kal nőtt. A kárpátaljai magyarság fogyása tehát a két census közötti bő évtizedben főleg a városokban ment végbe, és valószínűleg jellemző ez a 2001 óta eltelt időszakra is. A városi magyarság számának apadásához elsősorban a falusihoz képest intenzívebb kivándorlás, kisebb részben az erőteljesebb asszimiláció, illetve az alacsonyabb termékenység járult hozzá.⁷

Számunkra még érdekesebb a kárpátaljai magyarok demográfiai mutatóinak – ezen belül is az óvodás korosztály létszámát döntően befolyásoló születésszámoknak – az alakulása a 2001 óta eltelt időszakban. Az ezzel foglalkozó elemzéseket nehezíti, hogy Ukrajnában – a szomszédos Romániával és Szlovákiával ellentétben⁸ – 2002-ben megszüntették az újszülöt-

4 Tátrai Patrik – Molnár József – Molnár D. István – Kovály Katalin – Eröss Ágnes – Ferenc Viktória – Rákóczi Krisztián: A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására. *Met-szetek*, 2018. Vol. 7 (2018), No. 1. 5–29.

5 Az ukrán településrendszerben a szovjet időkből maradt fenn a falvak és városok közötti átmenetet képviselő városi típusú települések kategóriája. Ide sorolják azokat a településeket, amelyek bizonyos szempontok szerint a városokhoz, mások alapján viszont inkább a falvakhoz állnak közelebb. Népeességüket a városi lakosság kategóriájába sorolják.

6 Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal (Закарпатськеобласнеуправліннястатистики): Національний ітскладнаселеннятайогомовніознаки (статистичний бюлетень). УЖГОРОД, 2003.

7 Molnár József – Molnár D. István: A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai a 21. század elején. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság: Budapest, 2008. 218–239.

8 Kiss Tamás: *Adminisztratív tekintet. Az erdélyi magyar demográfiai diskurzus összehasonlító elemzéséhez. Az erdélyi magyar népesség statisztikai konstrukciójáról*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, 2010; Gyurgyík László – Kiss Tamás: *Párhuzamok és különbségek. A második világháború utáni erdélyi és szlovákiai magyar népességfejlődés összehasonlító elemzése*. EÖKIK, Budapest, 2010.

tek nemzetiségének a regisztrációját⁹ (Magyarországon erre már 1993-ban sor került¹⁰). Ráadásul, a szovjet beidegződések továbbéléseként, ugyancsak a környező közép-európai országok többségével ellentétben, máig nem lehet hozzáférni részletes bontású népességstatisztikai adatokhoz. Így nem publikusak a települési, esetleg községi tanácsi bontású demográfiai adatok (például a születésszám) sem.

Ami a megyei mutatókat illeti, az ezredforduló körül a születési ráta Kárpátalján 11‰ közelébe süllyedt, majd a mélypont után enyhe emelkedés következett, és 2010 körül meghaladta a 14‰-et, ami a múlt század 90-es éveitől nem fordult elő (1. ábra). A fordulatokai között a gazdasági válságból való kilábalás, valamint az ukrán kormány 2004 utáni gyermekvállalást ösztönző intézkedései játszhatták a fő szerepet. Elhangzanak olyan vélemények is, hogy a termékenységi mutatók javulásában része lehet annak, hogy a gyerekvállalást korábban a gazdasági nehézségek miatt későbbre halasztó korosztálynak a „biológiai óra ketyegése miatt” már nem volt tovább hova halogatni azt. 2014 után azonban a megyei születési ráták jelentős visszaesése következett, ami egyértelműen a kelet-ukrajnai háborús helyzettel, illetve az abból adódó gazdasági–politikai krízissel függött össze.

Mint fentebb említettük, kárpátaljai magyarokra vonatkozó közvetlen demográfiai adataink nincsenek. A hivatalosan közzétett mutatók közül a magyar többségű Beregszászi járásra vonatkozók adhatják a magyarság demográfiai jelzőszámainak a legjobb közelítését.

A Beregszászi járásban a születési ráta az utóbbi évtizedekben 2–3‰-kel folyamatosan a megyei átlag alatt maradt (1. ábra). A rendszerváltás a megyei átlaghoz hasonló visszaesést hozott a születési ráta értékeiben: az ezredfordulón néhány évig a járásban a születések száma 1000 lakosra számítva 10 alatt maradt, a mélypontot a 2002-es év jelentette 8,5-es értékkel. Innentől – továbbra is a megyei folyamatokkal összhangban, és valószínűleg hasonló tényezőktől vezérelve – fokozatos emelkedést regisztráltak, 2008 és 2014 között pedig a Beregszászi járásban 12‰ fölé stabilizálódott a születési ráta. A kelet-ukrajnai konfliktus az általa jelentősen felelősített kivándorlási hullámon keresztül a magyar többségű járás születési rátájában a megyeinél is erőteljesebb visszaesést okozott.

9 Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 2002. szeptember 12-i 1367. számú rendelete *Az anyakönyvek és az anyakönyvi hivatalok által kiállított igazolások formanyomtatványainak megerősítéséről* (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2002 р. N 1367 Прозатвердження зразків книжок реєстрації активних громадян та описів бланків свідоцтв, що видаються державними органами реєстрації активних громадян). Letöltés helye: zakon.rada.gov.ua; letöltés ideje: 2019. 01. 15.

10 Hablicsek László – Tóth Pál Péter – Veres Valér: *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései 78. 138 o.

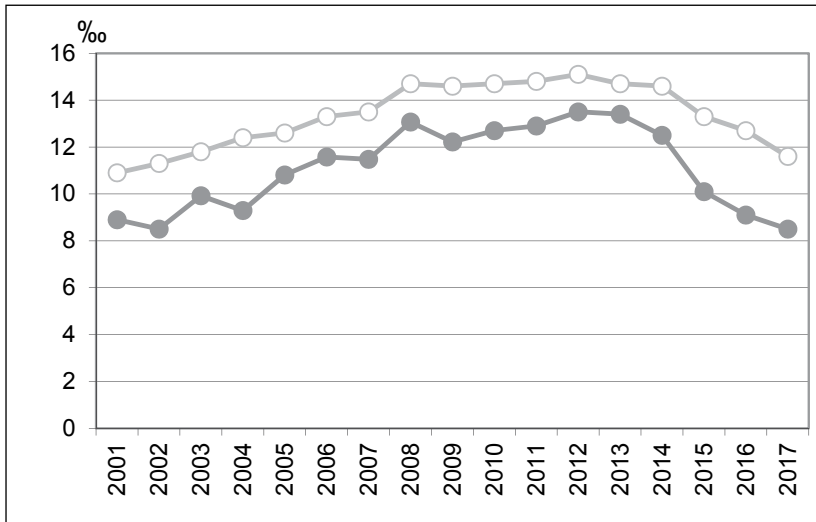
A teljes termékenységi arányszám (TFR, totalfertilityrate) megyei értékeinek alakulása az ezredforduló óta tendenciáiban követte a születési ráta alakulását: az ezredforduló körüli mélypontot, amikor az értéke Kárpátalján 1,4–1,5 körülire süllyedt, némi fellendülés követte (2. ábra). 2012–2014-ben a megyében 1,9 fölé stabilizálódott az egy nő által az élete folyamán szült gyermekek átlagos száma, ám 2015-től a háborús helyzet negatív hatása e mérőszám alakulására is rányomta bélyegét. Sajnos a TFR járási értékei csak a 2010-es évre állnak rendelkezésre. Ekkor a magyar többségű Beregszászi járásban volt a járások között a legalacsonyabb a TFR, mindössze 1,64, ami közel 0,2-del maradt el az az évre vonatkozó 1,83 megyei átlagtól.

A korcsoportos termékenységi arányszámok 2001 óta Kárpátalján a hagyományos gyerekvállalási modellnek megfelelően alakultak: a szülési kedv maximuma a 20–24 éves női korosztályt jellemezte, bár megfigyelhető a fokozatos hangsúlyeltolódás a 25–29 éves korcsoport irányába.¹¹ A megyei jelentőségű városok némelyikében (Ungváron, Munkácson, Csapon) azonban – hasonlóan a világ fejlett országaihoz – a legnagyobb termékenység már 2010-ben a 25–29 éves korosztályra esett.¹² A zömmel falvakban élő kárpátaljai magyar nemzetrész korcsoportos termékenységi arányszáma valószínűleg ugyancsak a 20–24 éves korosztályban tetőzött. Ezt igazolja mindegyik jelentős részben magyarok által is lakott közigazgatási egység megfelelő 2010-es mutatója, Csap várost kivéve.

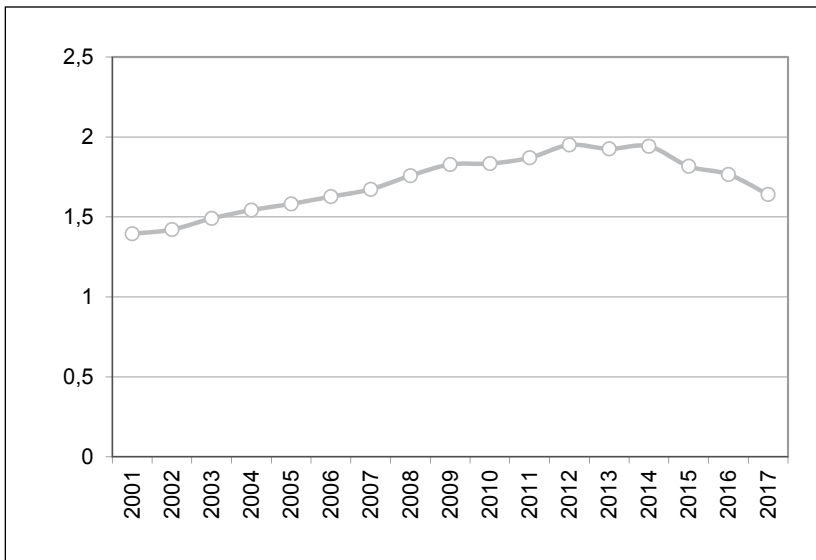
Összességében mind a születési ráták, mind a teljes termékenységi arányszámok járási eloszlása a magyarság megyei átlaghoz viszonyított alacsonyabb termékenységi mutatóira enged következtetni.

11 Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal: www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/2019/nasel_1995-2018.pdf

12 A Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal adattára, 2011.

1. ábra: A születési ráta alakulása Kárpátalján (üres körökkel jelölt görbe) és a Beregszászi járásban (kitöltött körökkel jelölt görbe) 2001 és 2017 között, ezrelékben¹³

2. ábra: A teljes termékenységi arányszám (TFR) alakulása Kárpátalja lakossága körében a 2001–2017-es időszakban¹⁴

13 Adatforrás: Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal (Головнеуправління статистики у Закарпатській області): Закарпаття у демографічному вимірі (Статистичний збірник). Ужгород, 2002–2017 (évente); Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal: www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/2019/nasel_1995-2018.pdf

14 Adatforrás: Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal: www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/2019/nasel_1995-2018.pdf

A kárpátaljai magyarok születési mutatói becslésének másik lehetséges módszere a magyar többségű községi tanácsok polgármesteri hivatalainak a rendelkezésre álló adatain alapul. Kárpátalján az egyes polgármesteri hivatalok hatáskörébe egy–hat település tartozik, összességében a 11 város, 19 városi típusú település és 578 falu 2015-ig 337 polgármesteri hivatal, vagy ahogy Ukrajnában nevezik – tanács – hatáskörébe tartozott. Az azóta Kárpátalján is döcögve megindult közigazgatási reform a tanácsok ún. „hromadá”-kba való összevonását irányozza elő, de ez a folyamat a jelen munkában felhasznált adatbázist még nem érintette.

A tanácsi szintű közigazgatási egységek 2010–2014-re vonatkozó születési rátái az ukrán többségű önkormányzatok területén 15,1, a magyaroknál 12,9, a románok esetében 11,9%-nek adódtak. Az ukrán és a magyar közösség születési rátájának az önkormányzatokra vonatkozó adatokból való becslését azonban jelentős mértékben torzíthatja az együtt élő cigányság közismerten magas natalitása, amely 2010 körül a 40–50%-et is elérhette. A realisabb kép érdekében érdemes csak azokat az önkormányzatokat figyelembe venni, ahol a románok aránya nem érte el az 5%-ot. Ez esetben az ukránok születési rátája 14,5, a magyaroké 10,8%-re becsülhető 2010–2014-ben.¹⁵

Az utóbbi érték valószínűleg jól közelíti a kárpátaljai magyar nemzetiségű adott időszakra vonatkozó natalitását, ám, mint azt fentebb említettük, ez jelentősen visszaesett 2014 után. A közel színmagyar települések adatai alapján 2015–2017-ben – a 2001-es népességszám 1000 főjére számítva – évente mindössze 7,3 gyerek született. Azonban a hivatalosan megjelentetett legfrissebb, 2001-es települési adatok mára jócskán elavultak. Figyelembe véve a SUMMA 2017 felmérés eredményeit, melyek értelmében a kárpátaljai magyarok létszáma 2001 és 2017 között közel 21 ezer fővel, azaz 13,7%-kal csökkent¹⁶, a születési ráta meghatározásánál célszerűbb az ezzel arányosan csökkentett aktuális összlétszámmal számolni. Ez esetben a kárpátaljai magyarok átlagos születési rátája 2015–2017-ben 8,4%-nek adódik.

15 Molnár József – Molnár D. István: A születésszámok alakulása Kárpátalján térben és időben. In: Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): *Magyarok a Kárpát-medencében 2. Tudományos Nemzetközi Konferencia*. Egyesület Közép-Európa Kutatására: Szeged, 2017. 395–409.

16 Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Eröss Ágnes: A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, IV. évfolyam, 3. szám. Budapest, 2018. 7–31.

Adatbázis és alkalmazott módszerek

A kárpátaljai magyar óvodás (3–5 éves) korosztályok települési létszámának alakulását az elkövetkező években az alábbi lépéseken keresztül tudtuk megközelíteni:

- 1.) az utóbbi években a magyarlakta településeken született egyéves korosztályok lélekszámának a meghatározása;
- 2.) a települési születésszámok előrebecslése a következő néhány évre;
- 3.) a magyar, az ukrán, a cigány és a vegyes házasságból származó gyerekek számának a becslése az éves települési kohorszokon belül;
- 4.) a korcsoportok számát befolyásoló tényezők (elsősorban a migráció) hatására végbement változások számszerűsítése;
- 5.) az óvodás korú magyar, ukrán, cigány és vegyes házasságból származó gyerekek számának a települési bontású becslése.

Mivel, amint arról fentebb szóltunk, az első helyen említett alapadatokhoz sem lehet korlátlanul hozzáférni, az adatgyűjtés különféle – részben közvetett – módszereit voltunk kénytelenek alkalmazni. A szükséges települési, illetve községi tanácsi adatok beszerzése a következő forrásokból történt:

- A megyei statisztikai hivatal korszerkezeti adatai, amelyeket járásokra és megyei alárendeltségű városokra vonatkozóan városi/falusi népesség bontásában tesznek közzé.¹⁷ Az 5 megyei alárendeltségű város (Ungvár, Beregszász, Csap, Huszt és Munkács), valamint azon néhány településadatai, amelyek a járásukban egyedül képviselik a városokat, illetve a városi típusú településeket (Bátyú, Szolyva, Visk) ily módon közvetlenül adottak voltak.
- A megyei és járási statisztikai hivatalok, községi tanácsok szórványosan hozzáférhető községi tanácsi bontású születési adatai. Amennyiben a tanácshoz csak egy település tartozik, az adatai közvetlenül alkalmazhatók voltak, amennyiben több – a tanácsi adatokból népességszám-arányosan származtattuk a települési születési adatokat.

17 Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal (Головнеуправління статистики у Закарпатській області): Закарпаття у демографічному вимірі (Статистичний збірник). Ужгород, 2012–2017 (évente).

- A KMF földrajz szakán készült évfolyammunkák, szakdolgozatok és referátumok települési adatai. Ezek zöme születésszám, de akadtak korszerkezeti, valamint nemzetiségi összetételre vonatkozó adatok is.
- Szakmai publikációkban és sajtóközleményekben megjelent adatok.
- Egyéb források, például, szóbeli közlések.

A magyar nyelvű óvodás korosztály 2018–2022-es létszámára vonatkozó előrejelzések elkészítésénél alapul vett további adatok:

- a 2011–2016-ra rendelkezésre álló községi tanácsi bontású születésszámok;
- a 2017 első három negyedévére vonatkozó járási születési értékek;¹⁸
- Kárpátalja települési bontású nemzetiségi, illetve anyanyelvi adatai;¹⁹
- a cigány népesség tényleges települési lélekszáma, aránya és anyanyelve;²⁰
- a vegyes házasságok arányára vonatkozó népszámlálási adatok közigazgatási egységek szerint.²¹

Az első lépésnél, azaz a települési születésszámok meghatározásánál, a közös tanácsokhoz tartozó települések jelentették a fő problémát, amelyekre vonatkozóan semmilyen valamennyire is hivatalos adat nem állt rendelkezésre. Ezeknél a települési lakosságszámok alapján arányítottuk a közös tanácsra vonatkozó születésszámokat, esetenként ezt tudtuk finomítani a nemzetiségi összetétel, illetve a szórványosan rendelkezésre álló hallgatók által gyűjtött, vagy felekezeti adatok figyelembe vételével.

18 Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal (Закарпатськеобласнеуправліннястатистики): Статистичнаінформація. Населеннятаміграція. Letöltés helye: www.uz.ukrstat.gov.ua; letöltés ideje: 2017. 12. 13.

19 Molnár József – Molnár D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa: Beregszász, 2005.; *Népszámlálás (Переписнаселення)*. Letöltés helye: database.ukrcensus.gov.ua; letöltés ideje: 2017. 10. 26.

20 Molnár József – Cserniczkó István – Braun László: Cigányok Kárpátalján. In: Szilágyi Ferenc – Péntes János (szerk.): *Roma népesség Magyarország északkeleti határtérségében*. Partium Kiadó: Nagyvárad, 2016. 91–108.

21 Molnár József: Etnikailag vegyes házasságok a kárpátaljai magyarok körében. *Limes*, 2015. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve, II. évfolyam. Beregszász–Ungvár. 51–62.

A települési születésszámok 2017–2019-re történő előrebecslése során abból a feltételezésből indultunk ki, hogy azok a 2015–2016-os alacsony szinten maradnak. 2017 esetében ezt az adott évre rendelkezésre álló január–szeptemberi járási születési adatokhoz igazítottuk.

A harmadik lépésben meghatároztuk a magyar, az ukrán, a cigány és a vegyes házaságból származó gyerekek számát az éves települési kohorszokon belül. Elsőként a roma gyerekek számát becsültük a romák települési arányának és az adott közösség demográfiai magatartásának ismeretében, illetve egyéb források (sajtó, közigazgatási hivatalok adatai, iskolai létszámadatok) felhasználásával.

A továbbiakban a magyar részvételi vegyes házasságok arányát számítottuk az összes magyar részvételi páron belül a 2001-es népszámlálás adatai alapján felállított empirikus képlettel:²²

$$MVH_T = 100 - 15,22 \cdot (MA_T)^{0,395},$$

ahol MA_T – a magyarok százalékaránya a nem cigány lakosságon belül T kárpátaljai településen (a roma népesség kihagyását a számításból a vegyes házasságokban való alacsony részvételi arányuk indokolja). A településeken évente született nem roma gyerekek számát az ott élő magyar, ukrán, illetve vegyes családban élők arányának megfelelően osztottuk el a nevezett kategóriák között. Bár tudjuk, hogy a magyar és az ukrán népesség termékenységi mutatói Kárpátalján összességében különböznek, az eltéréseket jelentős mértékben magyarázzák a települések közötti különbségek.²³ Feltételezhetünk ugyan településen belüli eltéréseket is, ám tekintve, hogy erre vonatkozó adatokat nem találtunk, a magyar, az ukrán és a vegyes családok termékenységét adott helységen belül a számítások során azonosnak tekintettük.

A településeken évente született korcsoportok lélekszáma az idő előrehaladtával az elhalálozások, valamint a migráció hatására változhat. A halandóság alacsony gyerekkori szintje elhanyagolható, hibahatáron jócskán belüli változásokat okoz csupán az olyan kis létszámú csoportoknál, mint a települési éves kohorszok, ezért ezzel nem is számoltunk. A migráció hatása viszont jelentős, értékét Tátrai és szerzőtársai vizsgálatai alapján²⁴ évi -10%-nek vettük a magyarok esetében. Az etnikailag vegyes családokat feltehetően mérsékeltebben érinti a jelenség, így, esetükben -5%-kel számoltunk.

22 Molnár, 2015: *Etnikailag vegyes házasságok a kárpátaljai magyarok körében*, i. m.

23 Molnár et Molnár D., 2017: *A születésszámok alakulása Kárpátalján térben és időben*, i. m.

24 Tátrai et al., 2018. *A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására*, i. m.

Végül a számítások ötödik lépésében az óvodás korosztályok (3–5 évesek) adott év szeptember 1-re vonatkozó létszámát határoztuk meg településenként a megfelelő években született kohorszok elvándorlással csökkentett számának az összegzésével. Így például 2020. szeptember 1-re az óvodás korosztályt a 2014-ben születettek harmada (szeptember–december), a 2015-ben, 2016-ban születettek és a 2017-ben születettek kétharmada (január–augusztus) összegeként számítottuk. Fontosnak tartottuk külön-külön meghatározni a homogám magyar családokban, a magyar–ukrán vegyes családokban és a magyar anyanyelvű cigány családokban született óvodáskorúak számát, hisz a felsorolt csoportoknak számottevően eltérőek az óvodáztatási attitűdjeik.

A magyar, a vegyes magyar–ukrán, valamint a magyar nyelvű roma családokban született óvodás korú gyerekek – akik számát és területi eloszlását alább részletezzük – jelentik a magyar nyelvű óvodahálózat demográfiai bázisát Kárpátalján a következő években (bár nem elhanyagolható a megyében a homogám ukrán családokban született gyerekek magyar nyelvű óvodáztatása sem).

Az óvodás korosztály várható létszáma

Előrejelzéseink alapján az elkövetkező években Kárpátalján az etnikailag homogén magyar családokban nevelkedő óvodások korosztálya létszámának csökkenése várható. A folyamat meghatározó összetevője a 2014-es kelet-ukrajnai konfliktus után felerősödött kivándorlási hullám a kárpátaljai magyarok körében, valamint a születésszámok ezzel párhuzamos jelentős visszaesése.²⁵ A prognosztizált létszámcsökkenés várhatóan a megye magyarlakta közigazgatási egységeinek mindegyikét érinti. Az etnikailag homogám magyar családok óvodáskorú gyerekei legnagyobb számú csoportjai továbbra is a Beregszászi, Nagyszőlősi, Ungvári, Munkácsi járásokban, valamint Beregszász városban élnek majd (1. táblázat).

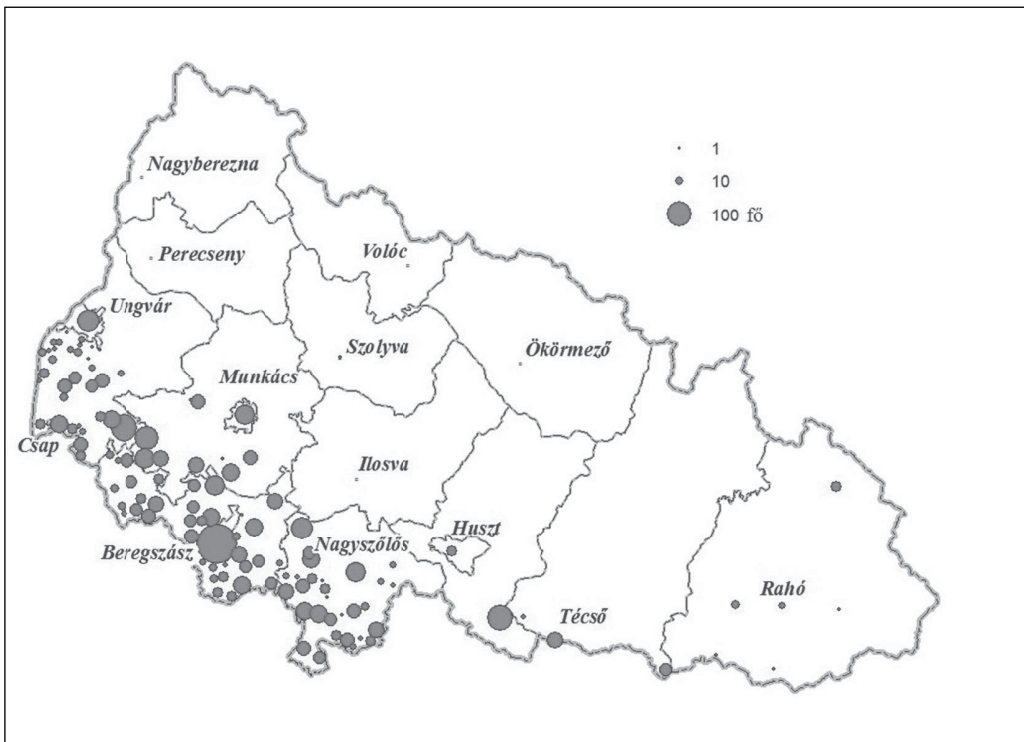
Települési bontásban ebben a kategóriában magasan kiemelkedik Beregszász, ahol várhatóan 200 fölött marad a következő években a homogám magyar családokban nevelkedő óvodások száma (3. ábra). 100 fölötti létszám prognosztizálható Nagydobronyban (Ungvári járás) és 100 körüli Visken (Husztai járás). Csongoron (Munkácsi járás), Ungváron, Salánkon (Nagyszőlősi járás), Munkácson, valamint Nagyszőlősön 50 főnél több magyar óvodáskorú gyerek valószínűsíthető 2022-ig, további 29 településen pedig 25 és 50 közötti,

25 Tátrai et al., 2018. *A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására*, i. m.

ami még megfelelő alapot jelent több óvodai csoportfenntartásához. Számos kistélepülésen azonban, elsősorban Ungvár környékén, az alacsony gyereklétszám hosszú távon megkérdőjelezi magyar nyelvű óvoda vagy óvodai csoportok fenntartását.

Közigazgatási egység	2018	2019	2020	2021	2022
Beregszász város	273	259	242	229	220
Csap város	60	52	45	41	40
Huszt város	20	18	17	16	15
Munkács város	74	69	64	59	58
Ungvár város	80	77	73	69	66
Beregszászi járás	1046	922	807	735	698
Husztói járás	115	106	92	78	73
Munkácsi járás	365	353	329	304	286
Nagyszőlősi járás	824	758	687	642	622
Rahói járás	45	43	41	37	36
Szolyvai járás	1	1	1	1	1
Técsői járás	82	74	66	62	59
Ungvári járás	618	562	501	472	451
Kárpátalja	3603	3294	2965	2745	2625

1. táblázat: Az óvodás korosztály (3–5 évesek) létszámának várható alakulása az etnikailag homogám magyar családokon belül Kárpátalja magyarok közigazgatási egységeiben 2018–2022-ig

3. ábra: Az óvodás korosztály (3–5 évesek) várható létszáma az etnikailag homogén magyar családokon belül Kárpátalja településein 2020-ban²⁶

A magyar nyelvű óvodai képzés potenciális célcsoportját képezik a magyar–ukrán vegyes házasságok megfelelő korosztályú gyerekei is. Ezek lélekszáma Kárpátalján a közeljövőben meghaladhatja az etnikailag homogén magyar családok gyerekei számának a 40%-át, a szórányvidékeken és a két nagyvárosban pedig jóval nagyobb lesz annál (2. táblázat). A legtöbb magyar–ukrán etnikailag vegyes házasságban született óvodáskorú gyerek várhatóan a Nagyszőlősi járásban, továbbá Ungváron és Munkácson él majd, ahol a 2001-es népszámlálás idején a legmagasabbnak adódott a vegyes magyar–ukrán házaspárok száma.²⁷ A csoport létszámának alakulása a közeljövőben tendenciáiban hasonló lesz az előzőéhez: a születésszám csökkenése, illetve az elvándorlás a vegyes családokat is érinti, bár, talán némileg mérsékeltebben, mint a homogén magyarokat.

²⁶ A szerzők köszönetüket fejezik ki Molnár D. Istvánnak a munka térképanyagának elkészítésében nyújtott segítségével.

²⁷ Minnesota Population Center, 2014: *Integrated Public Use Microdata Series, International: Version 6.3 [Machine-readable database]*. Minneapolis, University of Minnesota. Letöltés helye: international.ipums.org; letöltés ideje: 2014. 08. 05.; Molnár, 2015. *Etnikailag vegyes házasságok a kárpátaljai magyarok körében*, i. m.

Települési szinten a vegyes házasságok gyerekei az etnikailag kevert népességű városokban és városi típusú településeken alkotnak jelentős tömegeket, számuk Kárpátalja sok helységében felülmúlja a homogén magyar családokban születetteket. Így van ez a rangsort vezető Ungvár és Munkács esetében is, ahol a magyar–ukrán vegyes házasságok gyerekeinek a száma a közeljövőben várhatóan két-háromszorosa lesz a homogén magyar családokban születettekének (2020-ra 210 és 145 fő körülire prognosztizáljuk). Beregszász és Csap kivételével a kategória legszámasabb közösségei a szórványterületeken élnek majd (4. ábra). A többségi társadalom asszimilációs nyomása, illetve a hiányos intézményhálózat következtében ezt a jelentős számú csoportot nem lesz könnyű a magyar óvodába „becsábítani”, pedig ennek különösen nagy jelentősége van nemcsak a magyar óvodahálózat fenntartása, hanem az asszimilációs folyamatok egyensúlyban tartása szempontjából is. A jelenlegi anyaországi nemzetpolitika (a többirányú támogatási rendszer, benne a magyar óvodák kiemelt támogatása,²⁸ az állampolgárság egyszerűsített megszerzésének a lehetősége) azonban javítja ennek az esélyeit.

Közigazgatási egység	2018	2019	2020	2021	2022
Beregszász város	119	114	107	102	98
Csap város	41	36	32	29	29
Huszt város	55	51	48	45	43
Munkács város	165	156	145	135	132
Ungvár város	228	221	210	199	192
Beregszászi járás	139	123	110	101	93
Husztói járás	59	55	48	41	38
Munkácsi járás	67	64	58	55	51
Nagyszőlősi járás	238	220	207	192	187
Rahói járás	103	101	93	87	84
Szolyvai járás	12	11	11	11	10
Técsői járás	101	91	83	78	75
Ungvári járás	125	119	109	102	98
Kárpátalja	1452	1362	1261	1177	1130

2. táblázat: Az óvodás korosztály (3–5 évesek) létszámának várható alakulása az etnikailag vegyes magyar–ukrán családokban Kárpátalja magyarlakta közigazgatási egységeiben 2018–2022-ben

28 Kárpát-medencei Óvodafejlesztési Program. Letöltés helye: ovodaprogram.eu; letöltés ideje: 2019.01.09.

4. ábra: Az óvodás korosztály (3–5 évesek) várható létszáma az etnikailag vegyes magyar–ukrán családokban Kárpátalja településein 2020-ban²⁹

Az egyre nagyobb számú (főleg, ami a gyerekkorúakat illeti) magyar nyelvű kárpátaljai cigány közösség (2016-os becslés szerint kb. 20 ezren lehetnek)³⁰ az óvodai oktatásban egyelőre jelentősen alulreprezentált, ám a jövőben ez valószínűleg változni fog.³¹ A következő években a magyar nyelvű roma gyerekek száma az óvodás korosztályban 1,5–2 ezer fő közé várható (3. táblázat). A 2018–2022-es időszakban a 3–5 éves korú magyar roma gyerekek létszáma is csökkenni fog (elképzeltető, hogy csak ideiglenesen), mivel az utóbbi évek születésszám-visszaesése őket is érintette. Ha tömegessé válik körükben a gyerekek óvodáztatásának igénye, az érezhetően súlyosbíthatja a helyenként az alacsony születésszám ellenére meglévő férőhelygondokat. A legtöbb magyar anyanyelvű cigány gyerek az Ungvári, Beregszászi és Munkácsi járásban, továbbá Munkács és Beregszász városokban él majd (3. táblázat, 5. ábra).

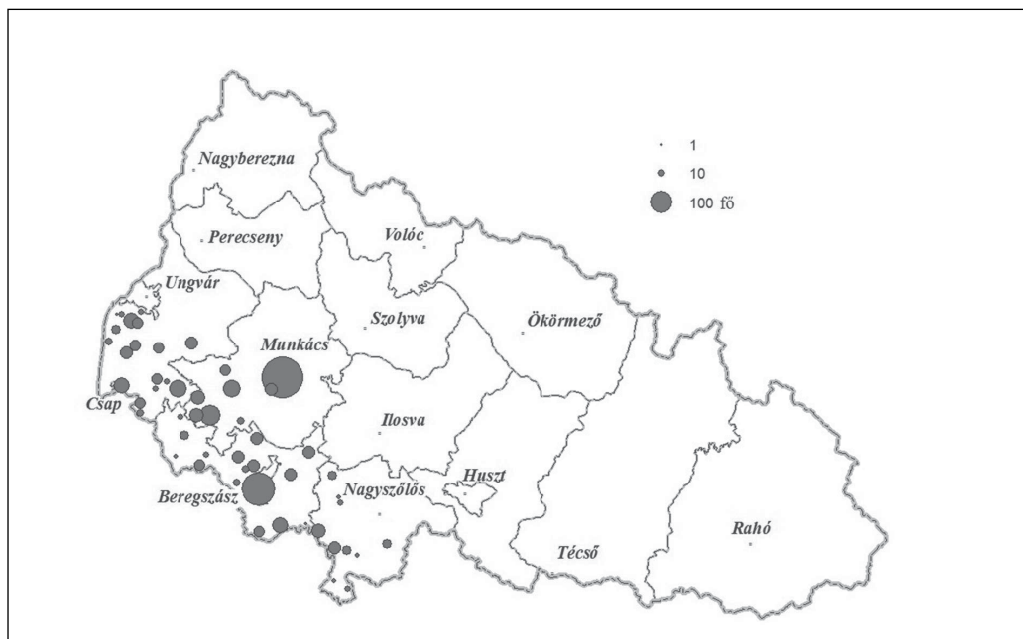
29 Készítette: Molnár D. István.

30 Molnár et al., 2016. Cigányok Kárpátalján, i. m.

31 Kárpátaljai Megyei Adminisztráció Oktatási és Tudományos Főosztálya, 2008–2016: Adattár.

Közigazgatási egység	2018	2019	2020	2021	2022
Beregszász város	240	230	217	208	201
Csap város	65	57	50	46	46
Huszt város	0	0	0	0	0
Munkács város	378	359	334	314	307
Ungvár város	0	0	0	0	0
Beregszászi járás	403	361	314	283	274
Huszti járás	0	0	0	0	0
Munkácsi járás	317	308	289	265	250
Nagyszőlősi járás	178	164	147	136	132
Rahói járás	0	0	0	0	0
Szolyvai járás	0	0	0	0	0
Técsői járás	0	0	0	0	0
Ungvári járás	432	402	364	344	330
Kárpátalja	2013	1881	1715	1596	1540

3. táblázat: Az óvodás korosztály (3–5 évesek) létszámának várható alakulása a magyar anyanyelvű cigányok körében Kárpátalja magyarlakta közigazgatási egységeiben 2018–2022-ig

5. ábra: Az óvodás korosztály (3–5 évesek) várható létszáma a magyar anyanyelvű cigányok körében Kárpátalja településein 2020-ban³²

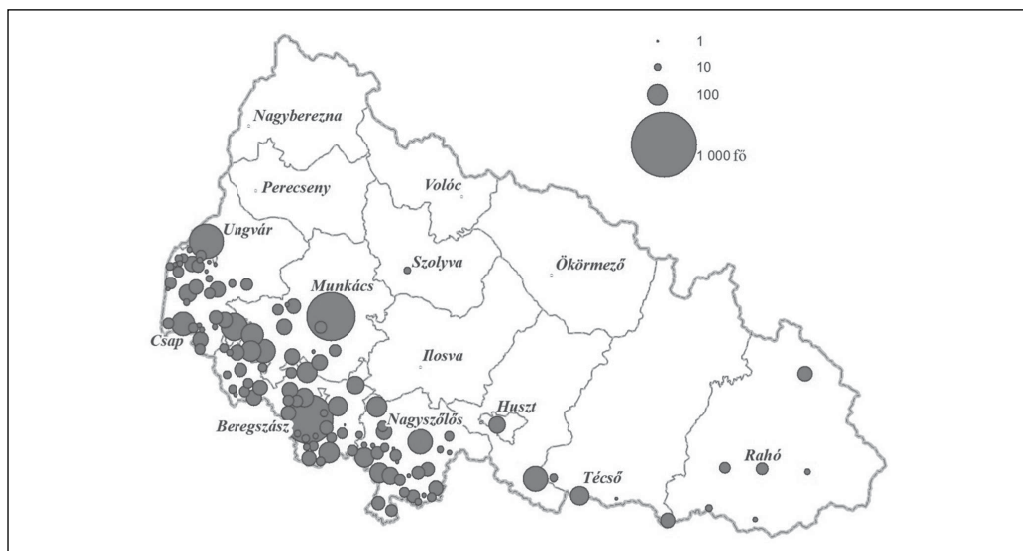
32 Készítette: Molnár D. István.

Összességében a magyar nyelvű óvodai ellátás potenciális célcsoportja (azaz a fenti három kategória együttese) 2018 és 2022 között valószínűleg több mint 7 ezer főről 5300 alá esik (4. táblázat). A legnagyobb – 500 főt meghaladó – gyereklétszámokra továbbra is a Beregszászi, Nagyszőlősi, Ungvári és Munkácsi járásokban számíthatunk, de Beregszász teljesen vagy részben magyar kötődésű óvodáskorú gyerekei is félezernél többen lesznek.

Települési bontásban kiemelkedik Beregszász, Munkács és Ungvár, ahol a magyar kötődésű óvodás korú gyerekek összlétszáma az elkövetkező évek átlagában 280 és 570 közé várható (6. ábra). Figyelembe véve azonban a vegyes házasságok, illetve a romák gyerekeinek meghatározó arányát, e három városban, de főleg a két utóbbi nagyvárosban, a magyar óvodai képzést igénylők száma valószínűleg jelentősen elmarad majd a fenti értékektől. A sorban utánuk következő 25 településen, amelyeken e korosztály lélekszáma 50–200 fő közöttinek ígérkezik, zömében ugyancsak jelentős lesz a magyar–ukrán vegyes családok gyerekeinek, illetve a cigány gyerekeknek a hozzájárulása az összlétszámhoz. A magyar nyelvterületen kívül eső kisvárosok és városi típusú települések esetében (Nagyszőlős, Visk, Técső) ez inkább a vegyes házasságok gyerekeire vonatkozik, a nyelvterületen belüli falvakban (Nagydobrony, Barkaszó, Csongor, Salánk, Vári, Szernye) inkább a cigány gyerekekre, de Csap esetében például – mindkettőre. Összesen 98 kárpátaljai településen prognosztizálható 2022-re a magyar kötődésű óvodáskorú gyerekek 10 vagy afölötti létszáma, ami demográfiai alapját jelentheti a magyar óvoda fenntartásának.

Közigazgatási egység	2018	2019	2020	2021	2022
Beregszász város	632	603	566	539	519
Csap város	166	145	127	116	115
Huszt város	75	69	65	61	58
Munkács város	617	584	543	508	497
Ungvár város	308	298	283	268	258
Beregszászi járás	1588	1406	1231	1119	1065
Huszt járás	174	161	140	119	111
Munkácsi járás	749	725	676	624	587
Nagyszőlősi járás	1240	1142	1041	970	941
Rahói járás	148	144	134	124	120
Szolyvai járás	13	12	12	12	11
Técsői járás	183	165	149	140	134
Ungvári járás	1175	1083	974	918	879
Kárpátalja	7068	6537	5941	5518	5295

4. táblázat: Az óvodás korosztály (3–5 évesek) együttes létszámának várható alakulása az etnikailag homogám magyar, a vegyes magyar–ukrán, valamint a magyar anyanyelvű cigány családok körében Kárpátalja magyarlakta közigazgatási egységeiben 2018–2022-ig

6. ábra: Az óvodás korosztály (3–5 évesek) várható létszáma az etnikailag homogám magyar, a vegyes magyar–ukrán, valamint a magyar anyanyelvű cigány családok körében Kárpátalja településein 2020-ban³³

33 Készítette: Molnár D. István.

A magyarlakta települések csoportosítása, javaslatok

A leírtak alapján nyilvánvaló, hogy a kárpátaljai magyar óvodahálózat alakításánál számolni kell az óvodás korosztály létszámán kívül egyéb tényezőkkel is, így például a kontingens összetételével, illetve a helyi etnikai viszonyokkal. Ezért a kárpátaljai magyarlakta településeket a nevezett összetevők együttes figyelembevételével csoportosítottuk, és eredményül az alábbi kategóriákat kaptuk (7. ábra):

I. Erősen magyar többségű települések (a más anyanyelvűek aránya kevesebb mint 20%), ahol a magyar gyerekek óvodáskorú csoportjai a vegyes házasságok gyerekeivel együtt várhatóan 2022-ben is meghaladják a 25 főt. A magyar nyelvű többscsoportos óvodák fenntartásának az elkövetkező években itt várhatóan nem lesznek demográfiai jellegű akadályai. Ide tartoznak:

1. Nagydobrony	11. Vári	21. Barkaszó
2. Csongor	12. Szőlősgyula	22. Szürte
3. Salánk	13. Verbóc	23. Fornos
4. Dercen	14. Nagyberég	24. Beregdéda
5. Szernye	15. Nagypalád	25. Mezőkaszony
6. Tiszabökény	16. Tiszaújlak	26. Eszeny
7. Gát	17. Nagymuzsaly	27. Nagygejóc
8. Kisdobrony	18. Nevetlenfalu	28. Rát
9. Makkosjánosi	19. Beregújfalu	
10. Tiszapéterfalva	20. Zápszony	

II. Vegyesen lakott települések, ahol a magyar gyerekek óvodai korcsoportjai várhatóan elérik a 25 főt. A felsorolt településeken a legnagyobb kihívást az ukrán nyelvű óvodák, illetve óvodai csoportok elszívó hatása jelentheti. Ezek:

1. Beregszász	6. Csap	11. Tiszaújhely
2. Visk	7. Técső	12. Csepe
3. Ungvár	8. Izsnyéte	13. Aknaszlatina
4. Munkács	9. Bátyú	
5. Nagyszőlős	10. Beregrákos	

III. Erősen magyar többségű kisebb falvak (a más anyanyelvűek aránya kevesebb mint 20%), ahol a magyar gyerekek óvodás korcsoportjai a vegyes házasságok gyerekeivel együtt a 2020-as évek elejére 10–25 fő közé várhatók. Az óvodás korosztályba tartozó gyerekek alacsony száma hosszú távon valószínűleg egy óvodás csoport fenntartását indokolhatja. Ilyenek:

1. Gut	12. Nagybégány	23. Halábor
2. Nagyborzsova	13. Badaló	24. Tiszaágtelek
3. Feketepatak	14. Batár	25. Hetyen
4. Fertősalmás	15. Tiszaásvány	26. Kígyós
5. Bene	16. Aklihegy	27. Kisharangláb
6. Bótrágy	17. Balazsér	28. Tiszacsoma
7. Kisbégány	18. Csetfalva	29. Asztély
8. Forgolány	19. Rafajnaújfalú	30. Sárosoroszi
9. Kisgejőc	20. Palágykomoróc	31. Kistéglás
10. Beregsom	21. Mezőgecse	32. Macsola
11. Csonkapapi	22. Szalóka	33. Gálocs

IV. Vegyesen lakott, illetve szórványtelepülések, ahol az óvodás korú magyar gyerekek létszáma a vegyes házasságok gyerekeivel együtt várhatóan meghaladja a 10 főt. A II. csoporthoz hasonlóan a fő gondot itt is az ukrán nyelvű óvodai csoportok elszívó hatása okozhatja. A magyar, esetleg vegyes tannyelvű óvodák e településeken fontos szerepet játszhatnak az otthonról csak alig, vagy egyáltalán nem hozott magyar nyelvtudás, illetve magyar identitás erősítőiként is. Ide sorolt települések:

1. Fancsika	7. Koncháza	13. Gyertyánliget
2. Tiszasalamon	8. Palló	14. Királyháza
3. Mátyfalva	9. Tekeháza	15. Minaj
4. Feketeardó	10. Huszt	16. Bustyaháza
5. Kisbakos	11. Kőrösmező	17. Nagybocksó
6. Homok	12. Rahó	18. Szolyva

V. Magyarlakta és vegyesen lakott kis falvak, ahol a magyar gyerekek óvodás korosztályai a vegyes házasságok gyerekeivel együtt 2022-ben várhatóan 5–10 fő között lesznek. A magyar nyelvű óvoda hosszú távú fenntartására az adhat esélyt, ha sikerül bevonnai a többségi nemzet magyar nyelv, illetve kultúra iránt érdeklődő képviselőinek a gyerekeit, vagy az ott élő magyar anyanyelvű romák gyerekeit. Esetleg, célszerű lehet közös óvoda fenntartása több közeli község gyerekeinek, így például szóba jöhet közös óvoda fenntartása a Nagyszőlősi járási Tiszakeresztúr és Karácsfalva, vagy az Ungvári járási Botfalva, Ungtarnóc és Sislóc számára, mint ahogyan a sislóci iskolába is több környező kis faluból vannak tanulók beiskolázva. A csoport tagjai:

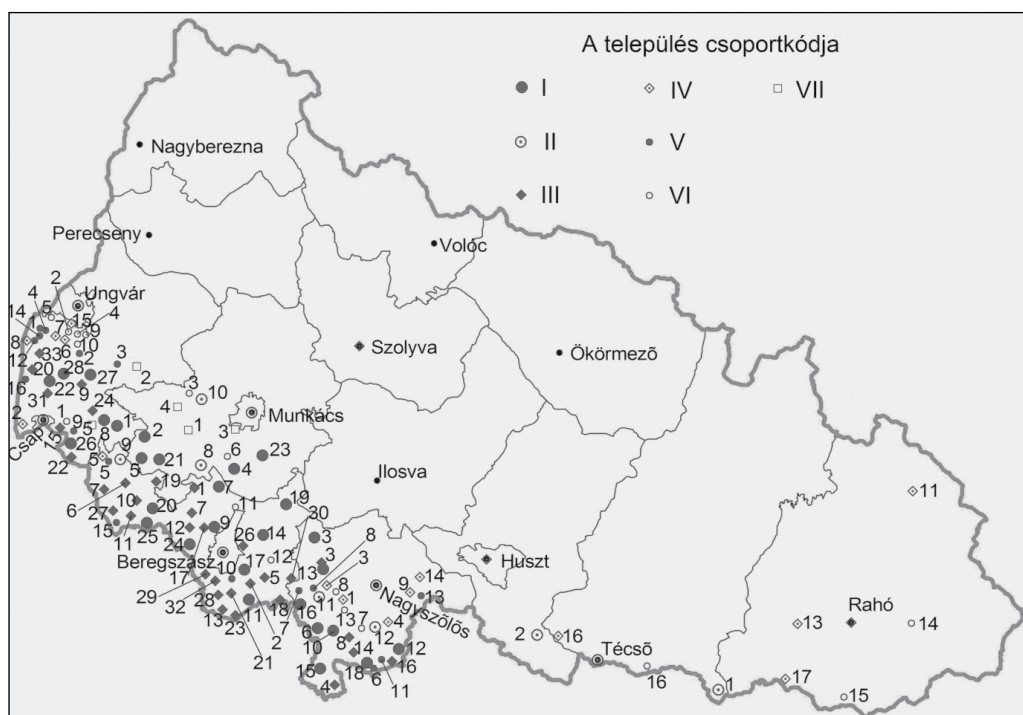
1. Botfalva	7. Tiszakeresztúr	13. Gödényháza
2. Császlóc	8. Karácsfalva	14. Sislóc
3. Korláthelmec	9. Tiszaújfalu	15. Kispapi
4. Ungtarnóc	10. Nagybakta	16. Kisszelmenc
5. Nagybakos	11. Újakli	
6. Akli	12. Bátfa	

VI. Ukrán települések kis létszámú magyar szórvánnyal, ahol a magyar gyerekek óvodás korcsoportjai a vegyes házasságok gyerekeivel együtt is jóval 10 fő alatt maradnak. Itt a többségi nemzet részéről jelentkező érdeklődés adhat esélyt magyar vagy vegyes óvodai csoportok fenntartására. Máshol a közeli nagyobb lélekszámú magyar közösségek anyanyelvi intézményei jelenthetnek megoldást (például a kajdanói gyerekek számára, akiket a szülők magyar óvodába szeretnének beíratni, a vele egybeépült Beregrákos, vagy a cservoniaiak számára Tiszaásvány óvodája). A magyar nyelvterülettől távol (Tiszabogdány, Terebesféhérpatak, Taracköz) a katolikus egyház közreműködésével lehet esély magyar, illetve vegyes oktatási nyelvű óvodai csoportok indítására. A csoportba kerültek:

1. Cservona	7. Csomafalva	13. Tiszasásvár
2. Katergény	8. Oroszvölgy	14. Tiszabogdány
3. Kajdanó	9. Baranya	15. Terebesfehérpatak
4. Kincses	10. Kereknye	16. Taracköz
5. Őrdarma	11. Csikósgorond	
6. Alsókerepec	12. Kovászó	

VII. Ukrán többségű, számottevő magyar népességgel nem bíró falvak jelentős magyar anyanyelvű cigány lakossággal, ahol a magyar anyanyelvű roma gyerekek jelentős száma indokolhatja magyar óvodai csoportok indítását. Név szerint:

1. Nagylucska	3. Pósháza	5. Dimicső
2. Oroszkomoró	4. Dombok	

7. ábra: A kárpátaljai magyarlakta települések csoportosítása a 2018–2022-es évek várható óvodáskorú gyereklétszáma alapján. (A csoportkódok magyarázatát, valamint az egyes csoportokon belül számmal jelölt települések megnevezését lásd a fenti szövegben!)

Összegzés

Vizsgálataink legfontosabb tanulságait összegezve megállapíthatjuk, hogy a kárpátaljai magyar kötődésű óvodás korosztály létszáma a 2018–2022-es időszakban jelentősen, közel negyedével csökken, döntően a kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus által generált kivándorlási hullám és a születésszám csökkenése következtében. Ennek ellenére közel száz kárpátaljai településen prognosztizálható 2022-re a magyar kötődésű óvodáskorú gyerekek 10 vagy afölötti létszáma, ami demográfiai alapját jelentheti a magyar óvoda fenntartásának, illetve megnyitásának. Emellett az anyanyelvi óvodai hálózat tervezésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni az etnikailag vegyes, magyar–ukrán házasságok gyerekeit, akik számos településen (nagyvárosok, szórványvidékek) a magyar kötődésű óvodás korosztály zömét alkotják. Jelenleg is jelentős (közel 20%) a homogám ukrán családok gyerekeinek az aránya a magyar óvodákban, ami várhatóan a következő években is fennmarad, hiszen a szülők egyfajta kitörési pontként, túlélési stratégiaként tekintenek a magyar nyelvű oktatásra. Az óvodáztatásba egyelőre még kis mértékben bevont magyar anyanyelvű cigány gyerekek ugyancsak számottevő potenciális demográfiai tartalékát jelenthetik a magyar nyelvű óvodai hálózatnak.

A kárpátaljai magyar óvodák jelenlegi közel 6 ezer fős létszáma – a születésszámok számottevő visszaesése ellenére – a magyar nyelvű cigány gyerekek és az etnikailag vegyes családok gyerekeinek a szélesebb körű bevonásával, valamint a többségi nemzet magyar nyelvű óvodai képzés iránti érdeklődésének a fennmaradása mellett – tarthatónak látszik.